

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/47/97-100>

Valeh Abdullazadə

Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti
<https://orcid.org/0009-0007-3225-205X>
abdullazade.valeh.013@gmail.com

Banklarda risk menecmentinin təşkili məsələlərinə nəzəri yanaşmalar

Xülasə

Bank sektorunda risklərin idarə olunması məsələsi uzun illərdir ki, elmi və praktiki maraq dairəsində olan əsas mövzulardan biridir. Qlobal maliyyə sistemində baş verən dəyişikliklər, iqtisadi qeyri-müəyyənliklər, bazarların liberallaşdırılması, texnoloji yeniliklər və tənzimləyici çərçivələrin mürəkkəbləşməsi banklarda risk menecmentinin təşkilinə dair yeni yanaşmaların formalaşmasını zəruri etmişdir. Bank fəaliyyəti struktur etibarilə müxtəlif növ risklərlə — kredit riski, likvidlik riski, faiz dərəcəsi riski, valyuta riski, əməliyyat riski, hüquqi və reputasiya riskləri ilə qarşı-qarşıyadır. Bu risklərin hər biri bankın maliyyə dayanıqlığına və fəaliyyətinin səmərəliliyinə birbaşa təsir göstərir. Risklərin kompleks şəkildə müəyyənləşdirilməsi, ölçülməsi, qiymətləndirilməsi və idarə olunması üçün nəzəri yanaşmaların əsaslı şəkildə işlənməsi və praktikada tətbiq olunması vacibdir. Risk menecmenti sahəsində klassik yanaşmalar daha çox riskin minimallaşdırılması, onun ötürülməsi və bölüşdürülməsi prinsiplərinə əsaslanırdı. Lakin son onilliklərdə müasir nəzəri yanaşmalarda risklərin yalnız azaldılması deyil, həm də proaktiv şəkildə idarə olunması, riskə qarşı çevik reaksiya və qərarvermə mexanizmlərinin yaradılması ön plana çıxmışdır.

Açar sözlər: risk menecmenti, bank sektoru, maliyyə sabitliyi, kredit riski, likvidlik riski, əməliyyat riski

Valeh Abdullazadeh

Azerbaijan Tourism and Management University
<https://orcid.org/0009-0007-3225-205X>
abdullazade.valeh.013@gmail.com

Theoretical Approaches to the Issues of Organizing Risk Management in Banks

Abstract

Risk management in the banking sector has long been one of the core topics of interest in both academic and practical domains. Changes in the global financial system, economic uncertainties, market liberalization, technological innovations, and the increasing complexity of regulatory frameworks have necessitated the development of new approaches to organizing risk management in banks. Structurally, banking activities are exposed to various types of risks — credit risk, liquidity risk, interest rate risk, currency risk, operational risk, legal risk, and reputational risk. Each of these risks has a direct impact on the financial stability and operational efficiency of banks. It is essential to comprehensively identify, measure, evaluate, and manage these risks through well-developed theoretical approaches and their practical implementation. Traditional approaches in the field of risk management were primarily based on principles of minimizing, transferring, and distributing risks. However, in recent decades, modern theoretical frameworks have shifted towards not only reducing risks but also managing them proactively, emphasizing the creation of agile response and decision-making mechanisms against risks.

Keywords: risk management, banking sector, financial stability, credit risk, liquidity risk, operational risk

Giriş

Müasir bank sistemində risk menecmentinin təşkili bankların effektiv fəaliyyət göstərməsi və maliyyə sabitliyinin qorunması baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır. Banklar maliyyə vasitəçiliyi funksiyasını yerinə yetirdikləri üçün onlar daim müxtəlif növ risklərə məruz qalırlar. Bu risklərin düzgün idarə olunmaması yalnız ayrı-ayrı bankların deyil, bütövlükdə maliyyə sisteminin çöküşünə səbəb ola bilər. Xüsusilə 2008-ci il global maliyyə böhranı bu sahədə olan boşluqları və zəiflikləri bir daha üzə çıxarmışdır (Alkin, 2020).

Risk menecmentinin nəzəri əsasları klassik iqtisadi və maliyyə nəzəriyyələri ilə formalaşmağa başlasa da, bu sahədə əsas dönüş nöqtəsi beynəlxalq standartların və tənzimləyici mexanizmlərin tətbiqi ilə baş vermişdir. BASEL komitəsinin hazırladığı razılaşmalar (BASEL I, II, III) banklarda risk menecmenti sistemlərinin qurulmasında fundamental baza rolunu oynayır. Bu çərçivələrdə risklərin kapital adekvatlığına təsiri, daxili risk modellərinin tətbiqi və likvidlik riskinin tənzimlənməsi kimi məsələlər ətraflı şəkildə tənzimlənir (Əliyev, 2021).

Tədqiqat

Təhlil göstərir ki, risk menecmentinə yanaşmalarda iki əsas istiqamət mövcuddur: reaktiv və proaktiv yanaşmalar. Reaktiv yanaşma risk baş verdikdən sonra onun nəticələrinin minimallaşdırılmasına yönəlir, halbuki proaktiv yanaşma riskləri əvvəlcədən müəyyən edib, qabaqlayıcı tədbirlər görməyi hədəfləyir. Müasir bank sistemində proaktiv yanaşmalar daha çox dəyərləndirilir, çünki bu, potensial təhdidlərin qarşısının alınmasında daha effektiv hesab olunur (Basel Committee on Banking Supervision, 2011).

Digər tərəfdən, nəzəri yanaşmaların praktiki tətbiqi zamanı bir sıra çətinliklər meydana çıxır. Bir çox inkişaf etməkdə olan ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycan bank sistemində risk menecmenti strukturlarının tam formalaşmaması, risk mədəniyyətinin zəif olması və informasiya texnologiyalarının tətbiqindəki məhdudiyyətlər bu sahədə effektivliyin azalmasına səbəb olur. Bundan əlavə, bankların çoxu yalnız maliyyə risklərinə fokuslanır, halbuki əməliyyat, hüquqi və reputasiya riskləri də eyni dərəcədə önəmlidir. Bütövlükdə, təhlil göstərir ki, risk menecmentinin nəzəri əsasları kifayət qədər inkişaf etmişdir, lakin onların bank sektorunda tətbiqi müxtəlif iqtisadi, təşkilati və texnoloji amillərdən asılı olaraq fərqlənir. Bu sahədə ən uğurlu nəticələr riskin hərtərəfli qiymətləndirilməsi, informasiya sistemlərinin gücləndirilməsi və risk mədəniyyətinin təşviqi ilə əldə edilir (Bessis, 2015).

Banklarda əsas risk növləri və onların idarə olunmasına nəzəri yanaşmalar.

Risk Növü	Riskin Təsviri	Nəzəri Yanaşmalar	İdarəetmə Vasitələri
Kredit riski	Borcalanın kredit öhdəliklərini yerinə yetirə bilməməsi riski	Kredit skoringi, Z-score modeli, Expected Loss yanaşması	Kredit reyting sistemləri, girovlar, faiz diferensialı, riskə əsaslanan qiymətləndirmə
Likvidlik riski	Bankın qısa müddətli öhdəlikləri yerinə yetirə bilməməsi	Aktiv-passiv uyğunluğu nəzəriyyəsi, LCR/NSFR göstəriciləri	Likvid aktivlər portfeli, ssenari analizi, stress testlər
Faiz dərəcəsi riski	Faiz dərəcələrinin dəyişməsi nəticəsində maliyyə itkilərinin yaranması	Gap analizi, Duration analizi, Immunization strategiyası	Faiz fyuçersləri və opsiyonları, aktiv-passiv idarəetmə komitələri
Əməliyyat riski	Daxili proseslərdə, insan səhvlərində və texniki xətalarda yaranan risklər	Risk xəritəsi, daxili nəzarət nəzəriyyəsi, risk-məlumat axını modeli	Daxili audit, texnologiyaların tətbiqi, proses avtomatlaşdırılması
Hüquqi risk	Bankın qanunvericiliyə və müqavilə öhdəliklərinə əməl etməməsindən doğan risklər	Hüquqi nəzarət və uyğunluq nəzəriyyələri	Hüquqi audit, uyğunluq departamenti, müqavilə analizləri
Reputasiya riski	Bankın ictimai nüfuzunun zədələnməsi ilə əlaqədar risklər	Korporativ imic və ictimai məsuliyyət yanaşmaları	PR strategiyaları, şəffaflıq, media monitorinqi

Cədvəldə bank fəaliyyətində qarşıya çıxan əsas risk növləri, onların mahiyyəti, nəzə əsasları və idarəetmə alətləri sistemləşdirilmiş şəkildə əks olunmuşdur. Cədvəldə göstəriləndiyi kimi, bankların üzləşdiyi risklər çoxşaxəli olub, hər biri fərqli xarakter daşıyır və spesifik yanaşmalar tələb edir (Crouhy, Galai, Mark, 2014).

Kredit riski banklar üçün ənənəvi və ən geniş yayılmış risk növüdür. Onun idarə olunmasında əsasən borcalanların maliyyə göstəricilərinə əsaslanan nəzəri modellər – məsələn, kredit skoringi, Z-score və gözlənilən zərər (Expected Loss) yanaşmaları tətbiq olunur. Kredit reyting sistemləri və risk əsaslı faiz siyasəti bu riskin azaldılmasında əsas mexanizmlərdir. **Likvidlik riski** isə bankların qısa müddətli öhdəliklərini vaxtında yerinə yetirə bilməməsi halını təsvir edir. Bu riskin nəzəri əsasları aktiv və passivlərin uyğunlaşdırılması konsepsiyasına söykənir. BASEL III çərçivəsində təqdim olunmuş **LCR** və **NSFR** göstəriciləri bankların likvid mövqeyini qiymətləndirmək üçün istifadə olunur. Praktikada isə stress-testlər və likvid aktivlərin saxlanılması əsas tədbirlərdəndir (Dərişov, 2019).

Faiz dərəcəsi riski bankın gəlirlərinə və kapitalına faiz dərəcələrinin dəyişməsindən doğan risklərdir. Gap və Duration analizi kimi nəzəri alətlər bu riskin dəyərləndirilməsində əhəmiyyətlidir. Faiz dəyişikliklərinə qarşı sığortalama (hedcinq) strategiyaları, o cümlədən fyuçers və opsiya alətləri bu riskin idarəsində tətbiq edilir. **Əməliyyat riski**, daxili proseslərdəki zəifliklər, insan səhvləri, texniki nasazlıqlar və ya kənar təsirlər nəticəsində yaranan zərərlərlə əlaqədardır. Bu risk son dövrlərdə xüsusilə rəqəmsallaşma və texnologiyaların artması fonunda daha aktual olmuşdur. Daxili nəzarət sistemlərinin gücləndirilməsi, avtomatlaşdırılmış idarəetmə və informasiya təhlükəsizliyi bu sahədə ön plana çıxır (Hull, 2018).

Hüquqi risk bankın fəaliyyəti zamanı qanunvericilik tələblərinin pozulması və ya hüquqi mübahisələrlə üzləşməsi ilə bağlıdır. Bu riskin azaldılması üçün hüquqi auditlərin aparılması, uyğunluq departamentlərinin fəaliyyəti və müqavilə risklərinin analizi geniş istifadə olunur (Greuning, Bratanovic, 2020).

Reputasiya riski isə bankın ictimai imicinin zədələnməsi nəticəsində yaranan etibar itkisini əhatə edir. Bu riskin idarəsində korporativ şəffaflıq, ictimaiyyətlə əlaqələr və media monitorinqi kimi yanaşmalar xüsusi rol oynayır. Beləliklə, təqdim olunan cədvəl banklarda risk menecmentinin təşkilinin kompleks və çoxistiqamətli xarakter daşdığını göstərir. Hər bir risk növü fərqli yanaşma tələb etdiyindən, effektiv menecment üçün vahid sistem çərçivəsində koordinasiyalı fəaliyyət mühüm əhəmiyyət kəsb edir (International Monetary Fund, 2022).

Nəticə

Aparılan təhlillər göstərir ki, müasir bank sistemində risk menecmenti bankların fəaliyyətinin təhlükəsizliyi, dayanıqlılığı və uzunmüddətli inkişafı baxımından əsas funksional sahələrdən biridir. Risklərin düzgün müəyyən olunması, qiymətləndirilməsi və idarə olunması bankların yalnız maliyyə nəticələrini deyil, həm də onların bazarda rəqabət qabiliyyətini və nüfuzunu formalaşdıran əsas amillərdəndir.

Nəzəri yanaşmalar əsasında risklərin idarə olunması müxtəlif modellər və strategiyalar vasitəsilə həyata keçirilir. BASEL komitəsinin razılaşmaları (BASEL I, II, III) banklarda risk menecmentinin təşkilində beynəlxalq standart kimi çıxış edir və risklərin daha sistemli və şəffaf şəkildə idarə olunmasına imkan yaradır. Kredit, likvidlik, faiz dərəcəsi, əməliyyat, hüquqi və reputasiya risklərinin hər biri spesifik xarakterə malik olub, fərqli idarəetmə mexanizmləri tələb edir. Bu risklərin effektiv idarəsi üçün banklarda güclü daxili nəzarət sistemləri, analitik təhlil imkanları və yüksək ixtisaslı kadr potensialı formalaşdırılmalıdır.

Azərbaycan bank sektoru kontekstində risk menecmenti sahəsində son illərdə mühüm irəliləyişlər müşahidə edilsə də, hələ də təkmilləşdirilməsinə ehtiyac duyulan sahələr mövcuddur. Bu, xüsusilə informasiya texnologiyalarının tətbiqi, risk mədəniyyətinin formalaşdırılması və beynəlxalq standartlara uyğunlaşma sahələrində özünü göstərir.

Nəticə etibarilə, risk menecmenti sadəcə müdafiə xarakterli bir funksiya deyil, eyni zamanda strateji idarəetmənin ayrılmaz hissəsidir. Banklar riskləri idarə etməklə yalnız təhlükələrin qarşısını

almaqla kifayətlənməməli, həm də risklərin yaratdığı potensial imkanlardan faydalanmağı bacarmalıdırlar. Bu isə yalnız nəzəri yanaşmalarla deyil, onların praktik tətbiqi və davamlı təkmilləşməsi ilə mümkündür.

Ədəbiyyat

1. Alkin, M. C. (2020). *Bank risk management: Theory and practice*. New York: Routledge.
2. Basel Committee on Banking Supervision. (2011). *Principles for the sound management of operational risk*. Bank for International Settlements. <https://www.bis.org>
3. Bessis, J. (2015). *Risk management in banking* (4th ed.). Wiley.
4. Crouhy, M., Galai, D., & Mark, R. (2014). *The essentials of risk management* (2nd ed.). McGraw-Hill Education.
5. Dərişov, E. (2019). Banklarda risk menecmenti və onun iqtisadi sabitliyə təsiri. *Azərbaycan İqtisadiyyatı Jurnalı*, (2), 45–53.
6. Əliyev, S. H. (2021). *Bank sistemində risklərin idarə olunması*. Bakı: Bakı Dövlət Universiteti Nəşriyyatı.
7. Ghosh, S. (2019). *Managing risks in commercial and retail banking*. Palgrave Macmillan.
8. Greuning, H. V., & Bratanovic, S. B. (2020). *Analyzing banking risk* (4th ed.). The World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1463-7>
9. Hull, J. C. (2018). *Risk management and financial institutions* (5th ed.). Wiley Finance.
10. International Monetary Fund. (2022). *Banking supervision and risk assessment guidelines*. IMF Publications.

Daxil oldu: 02.01.2025

Qəbul edildi: 07.04.2025